

közéletünk pangását, vagy egy-egy konkrét agrárüzem és szakterület viszonyait, helyzetét és lehetőségeit elemzik. Az „Egy mai falukutató jegyzetfüzetéből” címűt akár kötelező olvasmányává lehetne tenni mindazoknak, akik falun vagy városon, de vidéken „csinálják” a politikát. „Az agrárszakma jövője”-ét pedig az egész magyar agrárértelmiségnek, a tsz állattenyésztési technikusától a miniszterig.

A kötet utolsó írása pedig egyenesen fölemelő. Alkalmas arra is, hogy vitáink görceit feloldjuk. Vérébeli értelmiségi ember álmodja meg benne a jövőt, s találja meg a megálmodott „jövő kulcsát”. Új társadalmunk felemelkedésének, a nemzet megmaradásának — sugalmazza az írás — záloga, kulcsa: „a kiművelt emberfők sokasága”, az „értelmiségi társadalom”. Ennek kellett volna, vagy ha már megkésztünk, kellene, amíg el nem késünk, oktatási-iskolai rendszerét, alanyi és tárgyi feltételeit mielőbb megteremteni, s az iskoláztatást jövőnk egész építésének középpontjába állítani. Rövid ez az írás, benne kérdések sokaságát vetíti elénk. Zaklatottan szinte, és mégis emelkedve. Megemelve magát a kötetet. (*Szépirodalmi*, 1971.)

FÜR LAJOS

A paraszti múlt írói rajza*

Magyarózd olyan eldugott, zárt helyen lapul, hogy kevesen tudnak róla. Az ötvenes években egyik íróbarátja tréfásan azt mondta Horváth Istvánnak: „Olyan falu, hogy Magyarózd, nincs is, azt te találtad ki.” A monográfia elolvasása után kevesebb lesz azoknak a száma, akik kérdően húzzák össze szemöldöküket a falu nevének hallatára.

Horváth István harmincegy éves koráig parasztként élt és dolgozott Magyarózdon: „Én is szántottam, vetettem, s már javakorbéli ember voltam, amikor családommal együtt elindultam, vállamon piros-zöldkockás átalvető-zsákkal, hogy megküzdjek a tudatlanság hétfejú sárkányával, s hírt vigyek a magam népéről a világnak.

Én is megküzdöttem a magam Kőmorzsálójával, Fahorgasítójával, Acélmorzsolójával, Hétsinges szakállújával. De akikért küzdeni indultam, azokról egy pillanatra sem feledkeztem el.”

Soha sem szakadt el szülőfalujától. Az elmúlt évtizedben is hónapokat töltött évenként benne. Könyvének olvasása közben számtalanszor magam elé idéztem alakját, felelevenítettem együtt töltött óráink beszélgetéseit. Észjárásának logikája, valóságérzéke, beszédének zamatossága népiessége töretlenül őrzik az ősök évezredes múltját. Mindig abban a közösségben gondolkodott, amelyből vétetett. Kolozsvár és az előtte megnyílt írói pálya csak alkalom volt arra, hogy alkotásaiban megörökítse az erdélyi parasztot, szűkebb páttriájának néprajzi valóságát. Láttam beszélgetni háromszéki emberekkel, akiknek nyelvében, szokásaiban, mozdulataiban is a közös hajszálgökök kereste, a régmúlt emlékeit, amelyek valamikor egységes érzelmi és gondolati áramkörbe fogták a szétszórt települések parasztközösségeit.

A kolozsvári Dacia könyvkiadó gondozásában kiadott kötet műfaját tekintve „rendhagyó”. Nem hasonlít az eddig ismert írói falurajzokhoz. Miért „rendhagyó” alkotás a *Magyarózdai toronyaljja?* Irodalmunkban a népi írók honosították meg a szociográfiát; a paraszti létvalóság írói rajzát. A szociográfia az életkörülmények keresztmetszete. Horváth István könyve történeti, néprajzi, nyelvészeti monográfia. A megmaradt folklóremlékek adataiból rekonstruálja a népi tudatot és életmódot. Történeti keresztmetszetet ad. A hajdani valóság realista rajzát, amelynek marad-

* Horváth István: *Magyarózdai toronyaljja* (Dacia, Kolozsvár, 1971.)

ványai a modern életforma térhódításával elpusztulnak. A könyvből megelevenedő múlt nem csak Magyarózd története, hanem az iparosodás és városiasodás előtti erdélyi falvak közösségei is.

Leíró módszerével tárgyilagos bemutatásra törekszik. Nem bocsátkozik romantikus magyarázatokba, logikai rendszerbe foglalva elemzi a tényeket. A könyvben nyomát sem találjuk a tudóskodó etimologizálásnak. A szokások, játékok, hitvilág jelenségeinek leírása és elemzése után feltevéseit is megfogalmazza. Módszerének bemutatására ragadjunk ki egy jellemző példát. A magyarózd lakodalmi szokások közé tartozott, hogy az éjszaka második felében a vőlegény násznagya egy csoport férfival elindult a menyasszony házához. Egy férfit bikának öltöztettek, aki rossz cserépfazekat tartott a feje fölé. A „bikát” a csoport szorosán körülfogta. A násznagy és a szószóló gazda hevesen értékelte és becsmérelte a bikát, majd „agyonütötték”, széttörték a feje fölé emelt fazekat.

„Nehéz, vagy tán éppen lehetetlen hitelt érdemlően kideríteni ma már ennek a magyarózd lakodalmi szokásnak az eredetét. Feltehetően ősi, nomádkori szokás maradványa, amikor a nagyállat mint vásárlóérték vagy ajándéktárgy nagy szerepet játszott a társadalomban, de lehet a bika a termékenység jelképe is, vagy a népi játékoság eredménye, bár ez kevésbé valószínű, mivel az ózdi vének szerint „ezt így csinálták mióta a világ világ.”

E rövid részletből is kiténik Horváth István elemző módszere. Következtetéseit többféle mutató feltevésekben foglalja össze. Pedig hivatkozhatott volna arra, hogy a magyar nyelvben sokáig használatos volt az „aranymarha” kifejezés, utalva azokra a régi időkre, amikor a pénz négy lábon járt. A törvények a vérdíjak és büntetés-pénzek összegét mindig szarvasmarhában fejezték ki.

Milyen falu Magyarózd?

A falu népe feltehetően még a 18. században is faluközösségben élt. A nyíllal osztott földek, erdőrészek, határhelynevek még ma is őrzik a hajdani közös élet emlékeit. Kezdetben a Baládfiak, majd a 19. század negyedik évnegyedéig a Radák család birtokában volt a falu határának nagy része. Az urak „a faluból éltek, de nem a faluban”. A szájhagyomány úgy tudja, hogy ezelőtt száz évvel negyvennyolc ház volt a faluban. Ez a szám hatszáz lelket számláló falut jelez. A nagycsalád-közösség még a húszas években is ismert volt.

Horváth István ennek ismertetése után a falu folklórájának bemutatására törekszik. A történeti rész után a hiedelmek, varázslatok, tilalmak ősi hitvilágáról nyújt átfogó képet. Ezt követi a népi gyógymódok, gyógyszerek tömör összefoglalása. Külön kell szólnunk a népi játékok gazdag anyagáról és az ünnepi szokásokról. Az összegyűjtött játékokat a szerző valamikor együtt játszotta társaival, és átélte az ünnepek belső misztériumát is. A falukutatók már helyzetüknél fogva sem tudják olyan mértékben megragadni a folklórból élő belső lelki tartalmat, mint az, aki évtizedeken keresztül a nép között élt. A könyvből megismerhetjük a magyarózd népköltészet — népmesék, balladák, népdalok, ősrégi szerelmes keservesek, átkozódók, kicsúfolók, kajánkodók, katonadalok — színes költészetét, az ózdi magyarok bánatát, örömét, kötődését az ősi rögöz, amelynek forrását a földrajzilag szétterjedt középkori magyar falvak kultúrájának hajszályokereiben kell keresnünk. Horváth István könyve a nyelvészek számára is gazdag anyagot tartalmaz: a tájszók, ragadványnevek, becenevek, állat- és helynevek jegyzékét. Ezzel zárja írói falurajzát. Sajnos, a kiadó elmulasztotta a népballadák és népdalok kottáit közölni.

A társadalomtudományi kutatás érdeklődéssel fordul a hagyományos társadalmi közösségbe, életének tanulmányozása felé. A „múlt szociológiájának” tanulságait nem nélkülözheti a korszerű társadalomszemlélet. A történeti keresztszemlélet fényénél jobban megértjük életmódunk és gondolkodásunk összetettebb szerkezetét. Ahhoz, hogy megismerjük a régi falusi társadalom életét, szükséges feltárni a közösséghez szorosan kötődő emberek egymás közötti kapcsolatait és magatartásukat a természeti és emberi környezethez. A falvakat egymáshoz tartozó nagy családok építették közösségekké. A vérségi kapcsolat és a szellemi kultúra értékrendszere, szokásai, életrendje az egyént teljesen a közösséghez kötötte. Az életmódot belső

szokásrendszer irányította, amit mindenki elfogadott és betartott. A népi kultúra és életmód tanulmányozása folytán érthetjük meg, hogy a középkorban és az újkorban is, egészen a modern életforma térhódításáig (iparosodás, városiasodás) a falvak közösségei miért tudták az etnikumot töretlenül megőrizni.

Gondolkodásmódunkat nemcsak a keresztény vallás és a görög spekulatív értelem alakította, hanem paraszti őseink félelmei és babonái is. Örökségünkhöz tartozik a sámánok és varázslók irracionális életérzése is. Horváth István könyve az ősi hitvilágról alkotott ismereteinket is gazdagítja. Méghozzá egy falu hajdani hiedelmeinek leírásával.

Milyen ideológia kovácsolta egybe a falu népét?

A kereszténység nem tudott behatolni a parasztok tudatának és érzelmeinek mély rétegeibe. Elfogadták, beépítették kultúrájukba, de éleztzempléletüket és gondolkodásmódjukat továbbra is a prehistóriai múltba visszanyúló irracionális életérzés határozta meg.

A halálra Magyarózdon még ma is mint létező személyre gondolnak, aki előre jelzi érkezését, akit barátként vár a sírbahajló öreg, akivel szemben, mint megfogható lényvel küzd az életét szerető fiatal férfi. A pap halotti beszédéből is az érdeklő a gyülekezetet, hogy mit mond az elhunyról. A „másvilágról” alkotott elképzelésük is idegen a keresztény vallás eszméitől. „Ezelőtt hat évvel, a ma már halott hetvenkilenc éves Magó Ferenc Gunci, amint a másvilágról értekezett a ma már ugyancsak halott édesapámmal, egyszer csak azt mondja felsóhajtva: — Te Pista, ha már att kell lenni, el kell menni ada a másvilágra is, bárcsak úgy lenne, mint a katonáéknál, hogy minden esztendőben bár két hétre adnának szabadságot, hogy lássuk, még mi van itt is.

Még folytatni lehetne a példákat, amelyek legtöbbje azt igazolná, hogy a régi magyarózdai emberek képzeletében a másvilág, pokol elhíhető valóságként, a képzeletben se tudta elnyomni, de még csak meg se rendíteni a távolabbi időkbe gyökerező hiedelmet. A mai fiatalok már egyikben sem hisznek.”

A hajdani ózdi ember ősztendő éjszakáját lelki feszültségben töltötte. Titokzatos erők hatalmába érezték magukat. Még a terítón maradt ruha is vészt idézhetett elő. Újesztendőre virradóan, még a hajnali derengés előtt, pattogni kezdtek az ostorok. Pirkadatkor elindult az „Aranycsitkó”, csengőjét rázta az ajtó előtt, majd mogorót, diót ajándékozott a bentlevőknek. A gazdasszony sült pánkóval várta a felkelő napot.

„Ha nem is tud róla, talán már nagyon-nagyon régóta, a magyarózdai ember az újévi szokásokban valószínűleg a világosság és sötétség drámai harcához kapcsolódó egykori hiedelmének nyomait őrizte meg.

Karácsony, újév táján riasztóan hosszúak az éjszakák, olyannyira, hogy a régi emberek nyilván félhettek attól, hogy a sötétség végleg legyőzheti, lenyelheti a világosságot.”

A népi életmódon belül a játék nem időtöltésre szolgáló foglalatosság volt, hanem életre előkészítő ügyességfejlesztés és a tudatot iskolázó gyakorlat. Így a kövecsezés a falusi nő felkészülését segítette a varrástól a legkényesebb hímzésig. A *nyilas*, amely egyetlen lúdpásztorjáték volt, a hajdani közföldek kinyílzásának a lemásolása volt, de terepismereti gyakorlat is, hogy a nagyállatok pásztora éjjel is tájékozódni tudjon. A népi játékok félreérthetetlenül bizonyítják, hogy a falvak közössége az intézményesített oktatás nélkül is megtalálta a módját az életre való felkészítésre. A játékok szimbólumai a titok sejtetésével a közösség érték- és szokásrendszerét tudatosították.

Ha tudományosan akarjuk rekonstruálni a falvak társadalmának szerkezetét, akkor az eszmei-érzelmi összetartókat kutatva, elsősorban a tudat mélyrétegeinek megismerésével tudunk tárgyilagos képet alkotni. Az önismeret szervesen hozzátartozik a nemzeti és nemzetiségi tudathoz. Nemcsak ahhoz, amit az okmányok és a történetírók művei őriznek, hanem ahhoz is, amit a folklór őriz az utókor számára. Ez a történelem gazdagabb és teljesebb, mert az élet tárul fel benne, a nép szemlélete, lelkivilága, életmódjának szerkezete. Közép-Európában a parasztság volt a

népek törzse, a megmaradás etnikai és társadalmi alapja. Horváth István ebből a törzsből származik, belülről ismeri a paraszti életformát. A népével való elkötelezettséget úgy vállalja mint egyetlen lehetőséget, amivel író népét szolgálni tudja. Alkotásával irodalmunkat gazdagította, olyan írói falurajzot alkotott, amely az évszázados néptörzs belső életéről, kultúrájáról rajzol körképet. A Magyarórdi toronyaljához hasonlítható alkotás ismeretlen irodalmunkban.

Veres Péter önéletrajzi számbavételében a „tenyészet törvényeinek” megismerését a társadalomtudomány és az országépítő munka feladatául jelölte meg. Horváth István könyve is újabb példa arra, hogy „nincs társadalomtudomány és nincs történelem, tehát nincsenek helyes politikai társadalom-életteni ismeretek a néptenyészet tényeinek és törvényeinek a megismerése és megértése nélkül”. Falvaink parasztsága évszázadokig élt a közösség törvényeinek szigorú rendje szerint. Senki sem gondoskodott róluk. A közös munka és az összetartozás tudata kovácsolta egyébe a falvak népét. Az akkori magáramaradottság tudata teremtett értékrendszert, hitet, életérzést a megmaradáshoz.

FÁBIÁN ERNŐ

A Gaál Gábor-irodalomról*

Aki Gaál Gáborról akar írni, leghelyesebb, ha a közelmúlt igeidejét használja. Igeidő — tekinthetém cselekvésbeli időnek is. Közelmúlt: félig befejezett múlt, félig jelen — valami ilyesféle. Félig befejezett: a Gaál Gábor-i *Korunk* ma történelem. Nem is akármilyen: a szocialista, a marxista gondolat folytonossága volt a két háború között. Múlt, amelyből — valamennyire, akármennyire, de mégis: lett a mi világunk. És ezért mondhatnám jelennek. De meg: élnek küzdelemtársak — olyanok, akikkel együtt, s olyanok, akik ellen volt az ő cselekvése. Vannak, és nem is kevesen, akiket ő igazított útjaikra, és vannak, akiknek ő kötött útilaput a talpára (pl. az egyetlen), és ez sem, és amaz sem felejt.

Főképpen pedig vívódnak „dolgok” megoldásáért: olyanokért, amelyek őt is foglalkoztatták — okított, tanácsolt, mit lehetne tenni.

Egy ember nagyságát néha azon lehet lemérni a legkönnyebben, hogy mennyi az előítélet róla. A szenvedély és a szenvedélyesség miatt. Gaál Gáborról pedig bőven van. Többnyire talán éppen ezekkel találkozunk. Sok mindennek mondták őt. Ma (burkoltabban, vagy nyíltan) vádolják dogmatizmussal, a nemzeti kérdés semmibevevésével (finomabban: mellőzésével), azzal, hogy nem minőséget akart az irodalomtól, hanem éretlen felnőttek számára való pedagógiát. És még sok minden mást. Van igaz bíráló is, és övön aluli sunyi ütés. Szükség van történelemre ahhoz, hogy e jelenbeli dolgokat tisztázhassuk. A történelemre: ki is volt ő, mit mondott és mit tett ő valójában. Tisztázni kellene, *mennyire* volt tényleg dogmatikus. Nem könnyű feladat: alapos elemzés kell hozzá, hegységre menő papírok átolvasása — több ezernyi oldal az, ami töle nyomtatásban megjelent volt —, és senki sem fogja minden sorát összegyűjtheti, még a *Korunk*-bélieket sem. Az álnevek miatt.

Aztán tisztázni kellene — a második lépés lenne ez —, *miért* és hogyan volt az a dogmatizmus, ami valóban létezett nála. Ez sem könnyű, hiszen kell a személyes titkok megfejtése, de ismerni kell ehhez a munkásmozgalom, a kommunista mozgalom történetének (a nemzetközinek is) pontos és valóságos menetét.

* Tóth Sándor: Tanulmány G. G.-ről, a *Korunk* szerkesztőjéről. Kriterion, 1971. Bukarest.